

ΒΑΣΙΛΗΣ ΚΑΡΑΠΟΣΤΟΛΗΣ

ΜΟΥΣΕΣ
ΕΝΑΝΤΙΟΝ ΣΕΙΡΗΝΩΝ

ΔΕΝ ΓΝΩΡΙΖΩ εάν εσύ που κρατάς στα χέρια σου αυτό το βιβλίο ένιωσες, κάποτε, πως δεν χρησιμεύεις σε τίποτα, ενώ θα μπορούσες. Είναι ένα αίσθημα που σε δένει σφιχτά πάνω στα ελάχιστα. Σου φαίνεται πως ο κλήρος σου είναι απλώς ν' αναπνέεις, και μάλιστα αυτό να το πληρώνεις με κόπους. Κάποιες στιγμές, ωστόσο, η ανάσα σου δυναμώνει, ένδειξη μιας εσωτερικής αλλαγής. Αναγνωρίζεις τότε τον πόθο να εμφυσήσεις σε κάτι πνοή –δεν ξέρεις σε τι– που θα 'θελες να πιστεύεις ότι σε έχει ανάγκη και περιμένει να λάβει τη δική σου αναντικατάστατη θέρμη. Δεν παίρνεις όμως από πουθενά, έξω από σένα, το σήμα ότι πράγματι συμβαίνει αυτό. Κι αρχίζει η ανάσα σου να λιγοστεύει πάλι. Ίσα ίσα για να διατηρείσαι ανάμεσα στα πλάσματα που είναι, ή μοιάζουν να είναι, ζωντανά. Να είσαι ζωντανός στο όριο ασφαλείας... Προς τι όμως;

Σου έρχεται να κραυγάσεις πως δεν σου αξίζει να χαραμίζεσαι έτσι, το αναβάλλεις όμως, καθώς μαντεύεις πως γι' αυτή σου την έκρηξη θα σε οίκτιραν μάλλον παρά θα σε υπολόγιζαν περισσότερο. Στο στάδιο αυτό υπάρχει ο κίνδυνος να εμφανιστούν τα χειρότερα: να βρίσκεις εσύ ο ίδιος αξιοθρήνητο τον εαυτό σου επειδή η αμφιθυμία του τον παραλύει. Το να εξεγερθείς μοιάζει μάταιο και το να συναινέσεις ταπεινωτικό. Το

Ξέρω καλά αυτό το αδιέξοδο, το έχω ζήσει. Για να ξεφύγει κανείς απ' αυτό, χρειάζεται, όπως σ' όλα, τύχη και προσπάθεια. Θα σου μιλήσω αμέσως γι' αυτά.

* * *

Έχουν περάσει αρκετά χρόνια από τότε που, δεμένος κι εγώ με τέτοια εσωτερικά λουριά, κυκλοφορούσα στην πόλη σαν προγραμμαμένος. Δεν με κατεδίωκε κανείς, μα ένιωθα πως ο χώρος τον οποίο κατελάμβανε η ύπαρξή μου της είχε απλώς παραχωρηθεί από μια ελάχιστη, αδιευκρίνιστη ανοχή. Παρεπιδημούσα εκεί, ήμουν προσωρινός, δεν φαινόταν να υπάρχει ουσιαστικός λόγος για να αυξάνω κατά μία μονάδα, τη δική μου, τον συνολικό πληθυσμό. Βολόδερνα, έτσι, για μεγάλο διάστημα. Έπειτα, πήρα την απόφαση να φύγω. Άφησα την πόλη και θα περιγράψω, όσο μπορώ, αυτά που ακολούθησαν.

Ήμουν λίγο πιο πάνω απ' τα τριάντα. Η ζωή μου εκείνη την περίοδο είχε μπερδευτεί πολύ εξαιτίας του αρραβώνα μου που είχε διαλυθεί καθώς και της ακαταστασίας που επικρατούσε στις επαγγελματικές μου υποθέσεις. Ηχεί μάλλον βαρύγδουπο αυτό με τις «υποθέσεις», διότι στην πραγματικότητα επρόκειτο μόνο για δυσκολία να βρω μια απασχόληση που θα με ενδιέφερε. Δεν το είχα καταφέρει έως τότε. Οι σπουδές μου στην αρχαιολογία δεν μου άφησαν παρά ένα σύνολο από γνώσεις που στοιβάζονταν ανενεργές στο κεφάλι μου. Θα μπορούσα ίσως να ταυτοποιώ κάποια ευρήμα-

τα από αρχαία μνημεία, να συνδυάζω μαρτυρίες και άλλα στοιχεία και να προβαίνω σε εύλογες εικασίες σχετικά με χρονολογίες και πρόσωπα. Ενδέχεται όλα αυτά να με είχαν κεντρίσει περισσότερο, αν τα συνόδευαν κάποιες εμπειρίες σε ανασκαφές ή αναστυλώσεις. Για κακή μου τύχη, δεν μου είχε δοθεί μια τέτοια ευκαιρία. Η εργασία μου ως τότε κλεινόταν μέσα στο πλαίσιο μιας δουλειάς γραφείου που ζητούσε από μένα απλώς υποτυπώδη προσοχή, μια επιμέλεια στα πεπατημένα. Υποχρέωσή μου ν' αντέχω τη μονοτονία.

Περνούσαν από μπροστά μου χαρτιά μέσα στα οποία δεν υπήρχε τίποτε για να ψάξω, πιο άδεια κι από συλημένο κενοτάφιο. Σ' ένα μουσείο όπου είχα απασχοληθεί για ένα διάστημα τακτοποιούσα διοικητικά έγγραφα. Ύστερα βρέθηκα σ' ένα ινστιτούτο αρχαίας και νεότερης ιστορίας. Και πάλι εκεί, βιδωμένος σε μια καρέκλα πίσω από μια στήλη εντελώς άδοξη, από φακέλους γεμάτους με οδηγίες, εγκυκλίους, κατάστιχα. Για ένα διάστημα μου ανατέθηκε η ταξινόμηση ντοκουμέντων από διάφορες ιστορικές περιόδους, αρμοδιότητα που με ζωήρεψε κάπως περισσότερο. Δεν κράτησε, ωστόσο, πολύ κι αυτό.

Επέστρεψα στον τομέα μου, στη διεκπεραίωση τρεχόντων ζητημάτων σχετικά με τη λειτουργία του ινστιτούτου και τις δοσοληψίες του με το Δημόσιο. Η αρχαιολογία είχε γίνει αρχειοθεσία και η αρχειοθεσία διευθέτηση πρωτοκόλλου. Ασφυκτιούσα. Οι ανάγκες του βιοπορισμού, βέβαια, δεν μου επέτρεπαν καμία σκέψη για αποχώρηση. Έμενα και υπέμενα εκείνες τις άχα-

ρες ώρες τις οποίες απέφευγα να μετράω με άμειβαν επειδή η ανία μου δεν προδιδόταν. Είναι κι αυτό μια υπαλληλική αρετή: επειδή βαριέσαι πολύ, αποδύεσαι σε μια προσπάθεια να μην κάνεις λάθη, μήπως κι έτσι σου ξυπνήσει κάποιο ενδιαφέρον. Αφού δεν διακρίνεις πουθενά κάτι ουσιαστικό, μπορεί να βρεις μια ουσία στους τύπους. Θα έφθανα σ' αυτό το σημείο; Το απέκλεια σχεδόν. Στην τυπολατρία θα ήταν αδύνατο να προσχωρήσω, φρόντιζα απλώς να μην αφήνω μεγάλα χάσματα στη δουλειά μου για να μην πέσω κι ο ίδιος μέσα σ' αυτά. Σκεπάζοντας το χασμουρητό μου, αρνιόμουν να παραδεχθώ ότι ο χρόνος μου σκοτωνόταν για ένα κομμάτι ψωμί που ούτε καν το δάγκωνα με την όρεξη κάποιου που λέει «πάλι καλά».

Η ανορεξία μου εισέδυε πολύ βαθιά. Εννοώ ότι οι εξωτερικές δυσκολίες είχαν αρχίσει να μετατρέπουν την απογοήτευσή μου σε ένα αιχμηρό εργαλείο που στρεφόταν εναντίον του ίδιου μου του εαυτού. Εκεί είναι το κρίσιμο σημείο. Αν το περάσει κανείς, βλέπει τον εαυτό του στη θέση του ενόχου· τείνει να δεχθεί ότι δεν φταίνε τόσο οι καταστάσεις που τον εμποδίζουν να πραγματοποιήσει τους στόχους του όσο ο ίδιος που αγνοεί ότι οι ατέλειές του τον δένουν στη μετριότητα. Προς τα εκεί πήγαινα. Είναι ένας επικίνδυνος κατήφορος.

Αναρωτιόμουν για ποιο έργο θα ήμουν κατάλληλος, σε τι θα μπορούσα να επιδοθώ και, μη βρίσκοντας απάντηση επειδή ήμουν καθηλωμένος στη συνήθεια, έτεινα να δεχθώ πως δεν ήμουν διαθέσιμος παρά για το πολύ λίγο, δηλαδή γι' αυτό που μου είχε δοθεί. Βούλιαζα

σ' ένα είδος αυτοϋποτίμησης που με ξάφνιασε στην αρχή –γιατί η ιδέα που είχα για τον εαυτό μου δεν ήταν μικρή–, για να μετατραπεί κατόπιν σε μια περίεργη ενασχόλησή μου με αντικείμενο τα ίδια μου τα ελαττώματα: βρίσκοντας ψεγάδια σε ό,τι έκανα, προσπαθούσα να παίξω έναν ρόλο που να μην είναι εντελώς παθητικός. Νοσηρή επιχείρηση: να εντοπίζεις τα σημεία στα οποία χωλαίνεις όχι για να αντιμετωπίσεις την αδυναμία σου, αλλά για να έχεις τη στυφή ικανοποίηση ότι τη βρήκες. Μέσα σ' αυτές τις σπείρες είχα πιαστεί. Όσπου ήλθε στα χέρια μου εκείνη η φωτογραφία.

Ήταν λίγο πριν τελειώσει άλλη μία από εκείνες τις ισοπεδωμένες μέρες μου μέσα στο γραφείο. Ανάμεσα στα συνηθισμένα πακέτα με έγγραφα για τα τρέχοντα μου τράβηξε την προσοχή ένα κουτί δεμένο με σπάγκο που δεν το είχα ξαναδεί. Το άνοιξα. Είχε μέσα μερικές παλιές ασπρόμαυρες φωτογραφίες από χωριά διαφόρων περιοχών. Το βλέμμα μου στάθηκε σε μια απ' αυτές, αρκετά ταλαιπωρημένη από την πολυκαιρία. Έδειχνε πέντε ηλικιωμένες γυναίκες με τσεμπέρια στο κεφάλι να έρχονται από έναν χωματόδρομο, ζαλωμένες με κάτι τεράστια δεμάτια κλαδιών. Από το βάρος η πλάτη τους είχε κυρτώσει. Δεν διαγραφόταν όμως στο σκύψιμό τους η πνιγηρή μοίρα του αγωγιάτη. Τις πλάτες τις συντρόφευαν τα χέρια, δεν τις άφηναν μόνες. Είχαν αναλάβει να εκτελέσουν κι αυτά το δικό τους έργο. Αντί να κρέμονται άπραγα δίπλα στους γοφούς ή να κουνιούνται πίσω-μπρος με το βάδισμα, κράταγαν ρόκες κι έγνεθαν ή έπλεκαν. Ταυτόχρονα, απ' ό,τι έδειχναν τα

πρόσωπα των γυναικών και η κλίση της κεφαλής τους, πρέπει να έπλεκαν και μια κουβέντα μεταξύ τους ή μπορεί και να είχαν πιάσει κάποιο τραγούδι.

Το βλέμμα μου είχε στυλωθεί πάνω στην εικόνα και δεν ξεκολλούσε. Στο κάτω δεξιά μέρος αναγραφόταν μια χρονολογία· η φωτογραφία είχε τραβηχθεί το 1912. Αν δεν βρισκόμουν σ' εκείνη τη φάση της ζωής μου, ίσως αυτές οι πέντε γυναίκες να ήταν στα μάτια μου απλώς ένα ντοκουμέντο μιας άλλης εποχής. Θα κοίταγα αυτά τα ανθρώπινα μνημεία του μόχθου και θα κουνούσα ίσως το κεφάλι αναλογιζόμενος το πόσο κοντά ήταν σ' εκείνους τους καιρούς το φόρτωμα του υποζυγίου και του φτωχού ανθρώπου. Δεν έκανα όμως τέτοιες σκέψεις εκείνες τις στιγμές. Δεν ήταν καν σκέψεις αυτές που καθήλωναν τη ματιά μου πάνω στην εικόνα. Το κιτρινωμένο χαρτί εξέπεμπε έναν μαγνητισμό αλλόκοτο, σαν να κρατούσα στα δάχτυλά μου ένα σημείωμα με ειδικά ψηφία, σχηματισμένα από τις φυσιογνωμίες των γυναικών, που μου απευθυνόταν ευθέως. Με καλούσε να μετακινηθώ από τη θέση μου και να μεταφερθώ σ' εκείνο το βουνίσιο τοπίο. Στο φόντο διακρινόταν μια πλαγιά με κέδρους και οξιές, και πιο μπροστά αυτές οι ακάματες υπάρξεις, οι ντυμένες με τα σκούρα τους ρούχα, τα μαντίλια και τις ποδιές τους. Αν τις πλεύριζα, ίσως ν' άρχιζα να καταλαβαίνω πώς είναι δυνατόν ο άνθρωπος να αποδέχεται τόσο αγόγγυστα το μερτικό του βαστάζου, διατηρώντας, ωστόσο, στην έκφραση του προσώπου του (το έβλεπα και με εξέπληττε) το σημάδι μιας θέλησης που η ανάγκη δεν

θα μπορούσε ποτέ να τη γονατίσει. Απομυζούσα με τα μάτια τον φωσφορισμό εκείνης της θέλησης. Όπως ένας οργανισμός που του λείπει κάποια βασική ορμόνη για να λειτουργήσει ικανοποιητικά, στρεφόμενοι προς αυτή την πηγή απ' όπου έρεε ενέργεια, έτσι που να μην πηγαίνει στράφι η παραμικρή ποσότητα. Μου ήταν απαραίτητο να πάρω μια δόση σιδηρούχας ουσίας, εντοπισμένη από το ένστικτό μου μες στο κορμί και την ψυχή των ρυτιδιασμένων εκείνων γυναικών που, αν και δεν άφηναν καμία ικμάδα τους να πάει χαμένη, δεν έδιναν καθόλου την εντύπωση πως αποτελούσαν τα εργαλεία και μόνον της επιβίωσής τους.

Τις επόμενες μέρες η φωτογραφία επανερχόταν συχνά στον νου μου. Την είχα φυλάξει μέσα σ' ένα συρτάρι του γραφείου μου και κάθε τόσο την έβγαζα και την κοιτούσα. Ήμουν τόσο κουρασμένος εκείνη την περίοδο. Πάνω στο χαρτί ήταν αποτυπωμένη η ζωτικότητα μιας ηλικίας πολύ μεγαλύτερης από τη δική μου. Η εικόνα της με έβαζε σε σκέψεις, με προκαλούσε. Οι τοίχοι στο γραφείο μου, ακόμη και στο σπίτι όπου επέστρεφα, μου φαίνονταν πως στένευαν όλο και περισσότερο. Κάποια στιγμή αισθάνθηκα σφοδρή την ανάγκη να ξεκουνηθώ. Ήμουν τυχερός. Μια παλαιότερη αίτησή μου για υποτροφία βρήκε αναπάντεχη ανταπόκριση. Μου έδιναν τα μέσα να συμμετάσχω στη σύνταξη ενός αρχαιολογικού οδηγού και θα μπορούσα να εργαστώ μόνος μου για τη συγκέντρωση και καταγραφή στοιχείων στο διάστημα μερικών μηνών. Έσπευσα, έτσι, να αποδεχθώ την πρόταση ενός φίλου μου να πάω και

να μείνω, όσο ήθελα, στο εξοχικό του. Βρισκόταν στην άκρη ενός χωριού, στους πρόποδες του Ελικώνα. Αν και δεν γνώριζα καθόλου την περιοχή, άδραξα αμέσως την ευκαιρία. Πρώτα απ' όλα, ας ξέφευγα από το τέλμα μου! Μια οποιαδήποτε απόφαση, ανεξάρτητα από το πού θα οδηγούσε, θα ήταν τότε μια απόδειξη από εμένα σε εμένα ότι μπορούσα να δράσω ενάντια σε ό,τι μου ψιθύριζε τακτικά και ύπουλα: «όπου και να πας, ξέρεις τι θα βρεις». Όχι, δεν ήθελα να ξέρω. Πραγματικά, είχε αρχίσει να ωριμάζει μέσα μου η απόφαση να σπρώξω τον εαυτό μου έξω από το σπίτι του, έξω από τις συνήθειές του. Κι έτσι έγινε. Πριν το καλοσκεφθώ, οι βαλίτσες μου είχαν κιόλας ετοιμαστεί και με χωρούσαν ολόκληρο μέσα τους.

* * *

Ήταν μέσα Νοεμβρίου όταν έφθασα σ' εκείνο το μέρος. Δεν θα εξιστορήσω περιστατικά που θα συνέθεταν τις αναμνήσεις ενός περιηγητή. Θα προσπαθήσω μόνο να περιγράψω πώς ορισμένα στοιχεία του τόπου εισέδυσαν μέσα μου και μ' αναμόρφωσαν. Η καταχνιά που επικρατούσε τη μέρα της άφιξής μου μ' εμπόδισε να έχω μια ευρύτερη εικόνα της περιοχής: αντίκρυ μου διαγραφόταν ένα υψίπεδο με βαμβακοχώραφα και αμπελώνες και στο βάθος ίσα ίσα που πρόβαλλε μέσα από την γκριζωπή πάχνη μια κυματοειδής γραμμή βουνοκορφών. Η κατοικία όπου θα έμενα ήταν απλή, αλλά με όσα θα χρειαζόταν ένας άνθρωπος της πόλης, κά-

πως καλομαθημένος, όπως εγώ. Ο φίλος μου, ανθρωπολόγος που εκείνο το διάστημα έπαιρνε μέρος σε μια διεθνή έρευνα στην Ασία, θα απουσίαζε για αρκετό καιρό. Μου τηλεφώνησε κιόλας το ίδιο βράδυ. Αφού τον καθυσύχασα ότι τα πάντα εκεί μέσα ήταν πολύ βολικά για μένα, του είπα ότι η διαμονή μου στην εξοχή ήταν ό,τι περισσότερο χρειαζόμουν. Να μη γυρίζω, επιτέλους, σ' αυτό τον τροχό των τελευταίων μηνών. Γέλασε. Μου είπε ότι μπορεί να έφυγα από τον τροχό, ήλθα όμως σ' ένα μέρος στοιχειωμένο από το άροτρο. «Βρίσκεσαι κοντά στο λίκνο του μόχθου. Κάτω από τη σκέπη του Ησιόδου! Ξεκουράσου, αλλά μην αγανακτείς για τις δουλειές που σου έτυχαν μέχρι τώρα».

Μετά τη συνδιάλεξη, καθισμένος στην πολυθρόνα με το σβηστό τζάκι αντίκρυ μου (όλα ήταν εκεί και με περίμεναν μάταια: κούτσουρα, φρύγανα για προσάναμμα, μασιά, σπίρτα), έχοντας βάλει όλους τους θερμοσυσσωρευτές να δουλεύουν, αφέθηκα σε μερικές σκόρπιες σκέψεις που σύντομα συγκεντρώθηκαν σ' ένα σημείο. Τι είχα έλθει να κάνω; Να ξεκουραστώ; Από τι όμως; Μου φάνηκε για μια στιγμή υπερβολικά πλασματικό να μιλάω για κόπωση. Ίσως να ήταν σημαδιακό το γεγονός ότι βρισκόμουν εδώ, στο μέρος όπου εκείνος ο αρχαίος βοσκός, τους στίχους του οποίου νόμιζα πως γνωρίζω καλά, αποκήρυξε πριν από είκοσι επτά αιώνες αυτά τα προσχήματα και τα κολπάκια της νωθρότητας όπου έτεινα να καταφύγω. Νύσταζα λιγάκι, είναι αλήθεια, έπειτα από το ταξίδι. Δεν μου επιτρεπόταν όμως να λέω πως είμαι πραγματικά κουρα-

σμένος, αφού δεν είχα έως τώρα καταβάλει μεγάλη προσπάθεια για κάτι, δεν είχα διαθέσει την ενέργειά μου για να κάμψω αντιστάσεις και να φθάσω σε κάποιον σκοπό.

Αργά το βράδυ έπεσα να κοιμηθώ. Το κρεβάτι υποδέχθηκε ένα σώμα σφιγμένο και ανήσυχο· φαίνεται πως τα αναπαυτικά κοιλώματα και τα ζεστά σκεπάσματα δεν ήταν αυτό που γύρευα. Στριφογύριζα για ώρα. Κάποια στιγμή, αποκαμωμένος, βυθίστηκα σ' έναν από εκείνους τους πυθμένες μέσα μας όπου όλα αναδύονται βουβά και συντίθενται εκ νέου. Είδα ένα αλλόκοτο όνειρο. Ξαναήρθαν κάτω από τα κλειστά μου βλέφαρα εκείνες οι γριές στην ασπρόμαυρη φωτογραφία. Τώρα όμως στη ράχη τους δεν κουβαλούσαν δεμάτια με ξύλα: στη θέση τους υπήρχαν μεγάλοι σάκοι απ' όπου ξεπρόβαλλαν παιδικά πρόσωπα· ένα σμάρι από στρογγυλά, δροσερά μουτράκια πάνω απ' τους ώμους της κάθε γυναίκας. Μόνο που τα παιδιά αυτά είχαν άσπρα μαλλιά. Κοριτσάκια με πλεξούδες, αγοράκια κοντοκουρεμένα ή μ' ένα χτενισμένο κοκοράκι πάνω απ' το κούτελο, άλλα κατσαρόμαλλα, άλλα με μπούκλες, όλα με τρίχες που είχαν ένα παράξενο λευκό· δεν ήταν το χρώμα των γερατειών, είχε μέσα και μια ροδαλή πινελιά. Ένα λευκό μέσα στο οποίο είχε ηττηθεί το ρόδινο, μα δεν ήταν ακόμη εντελώς ξεπλυμένο. Οι γερόντισσες βάδιζαν, έρχονταν προς το μέρος μου. Με κοιτούσαν σαν να με ρωτούσαν εάν έβλεπα καλά τι κουβαλούσαν κι αν καταλάβαινα. Κι εγώ... Εγώ, για να μην αποκριθώ, ξύπνησα.

Πέρασε αρκετή ώρα μέχρι να συνέλθω. Δεν είχα τα-
ραχθεί, όπως συμβαίνει μ' έναν εφιάλτη. Περισσότερο
η λογική του ονείρου με είχε συνταράξει, παρά οι γρί-
φοι του. Τρία στοιχεία είχαν συνδυαστεί εδώ: η φωτο-
γραφία, το τηλεφώνημα του φίλου μου με την αναφο-
ρά του στον Ησίοδο και η ανάδυση μέσα στον ύπνο
μου εκείνης της άλλης ησιόδειας εικόνας και σύλλη-
ψης που όταν την είχα συναντήσει στα φοιτητικά μου
χρόνια είχε αμέσως σφηνωθεί στο μυαλό μου για να
επανέλθει και αργότερα μερικές φορές. Ήταν η απει-
κόνιση μιας παρακμής ανέκκλητης. Έδειχνε την πτω-
τική διαδοχή των ανθρώπινων γενών: μετά από το πρώ-
το, το χρυσό γένος, θα ερχόταν το αργυρό, έπειτα το
χάλκινο, κατόπιν το ηρωικό και τέλος το σιδερένιο: τό-
τε οι άνθρωποι θα γεννούσαν μωρά με ασπρισμένα μαλ-
λιά. Το όραμα του αρχαίου προφήτη διέσχισε τους αι-
ώνες, πλησίαζε, πλησίαζε επικίνδυνα. Και να που τώ-
ρα είχε ζυγώσει το σπίτι αυτό, είχε γλιστρήσει μέσα
απ' τις χαραμάδες. Αργά το βράδυ τρύπωσε και μέσα
στον ύπνο μου.

Έβλεπα τώρα, ξυπνητός, ότι αυτή την ανωμαλία,
αυτή τη στρεβλή τροπή των πραγμάτων που με αφο-
ρούσε, θα έπρεπε να την αντικρίσω σαν τέτοια που
ήταν. Ήταν αφύσικο να βρίσκομαι εδώ, παραδομένος
σε μια ατονία που δεν ήταν της ηλικίας μου, αναζη-
τώντας με το μυαλό μου διέξοδο. Γερνούσα πριν ωρι-
μάσω. Παιδιάριζα παίζοντας με μια κόπωση της οποί-
ας τα αίτια αμελούσα να ψάξω, και γι' αυτό ακριβώς
τη γνώριζα πρόωρα: στο προστάδιο της δράσης εμφα-

νιζόταν ένα αίσθημα ματαιότητας. Επόμενο ήταν οι μύες, τα νεύρα κι η καρδιά να κινούνται απρόθυμα, έχοντας πάρει μια τέτοια χλιαρή εντολή: λειτουργήστε ίσα ίσα για να μην παραλύσει η ζωή. Οι παλμοί μου τέτοιοι θα ήταν λοιπόν; Θα κρατούσαν ζωντανό κάποιον που ακόμα δεν ήξερε τι να την κάνει τη ζωή που του δόθηκε; Εκείνη τη στιγμή είπα μέσα μου ένα αυθόρμητο όχι. Το είπα γιατί η εικόνα από το όνειρο ήταν ακόμη έντονα χαραγμένη στον νου μου. Εξακολουθούσα να είμαι παιδί· με κουβαλούσαν, με πήγαιναν. Για να ενηλικιωθώ θα έπρεπε να κουβαλάω κι εγώ: πράγματα, ανθρώπους, αναπόδραστες καταστάσεις. Θα πονούσα επίσης, δεν γινόταν αλλιώς. Δεν θα έπρεπε να μεμψιμοιρώ όμως επειδή θα μου τύχαινε πόνος αντί για χαρά, κι αν ερχόταν η ώρα της χαράς, δεν θα φοβόμουν ότι θα την κλέψουν οι αμέσως επόμενες ώρες. Ξαφνικά με κυρίευσε ένα αίσθημα που είχα να το νιώσω καιρό. Μια παρόρμηση που τραβάει το μάνταλο σε κάθε πόρτα κλεισμένη μπροστά της. Βγήκα ασυγκράτητος έξω.

Κόντευε μεσημέρι. Το φιλόβροχο που έπεφτε από το πρωί είχε σταματήσει. Στο έδαφος ένα χρώμα βαθύ καστανό από τα οργωμένα χωράφια διακοπτόταν από το πράσινο των αμπελώνων. Η γη ηρεμούσε, χωρίς να νεκρώνεται. Διάσπαρτες πάνω της πολλές μικρές άσπρες τούφες βαμβακιού, υπολείμματα από τη συγκομιδή που είχε προηγηθεί. Τώρα τα χωράφια είχαν αδειάσει και ο σφυγμός της δραστηριότητας είχε ανέβει προς τη μεριά του ελαιώνα. Περπατώντας στα

δρομάκια του χωριού έβλεπα κατοίκους, ζώα και μικρά φορτηγά να μεταφέρουν τσουβάλια με τον φρεσκοκομμένο καρπό. Λίγο πιο έξω από τον οικισμό, μέσα σε κάποιους λασπωμένους αγρούς, ομάδες ανθρώπων κύκλωναν τα ελαιόδεντρα, έστηναν σκάλες πάνω στους κορμούς, έστρωναν στη βάση τους μουσαμάδες, χτυπούσαν με βέργες τα κλαδιά ή τα τραβούσαν με μεγάλες τσουγκράνες. Το φύλλωμα φθόριζε μες στο γκριζό φως, μερικοί σπασμοί ασημένιων λάμπσεων προτού πέσουν οι καρποί. Κάποιοι ήταν σκαρφαλωμένοι πάνω στους χονδρότερους κλώνους. Φώναζαν ζωηρά, για να συνεννοηθούν με τους άλλους που χειρίζονταν τις βέργες. Ήταν όλοι δοσμένοι στο έργο τους. Όλο το χωριό έτσι μου φάνηκε· προσηλωμένο σ' αυτό που είχε να κάνει σήμερα και αύριο και λίγο μετά. Μέσα στις αυλές των σπιτιών η ίδια μέριμνα, όπως και στα χωράφια, στις αποθήκες, στα μαγαζιά.

Μια οσμή από ένα ελαιοτριβείο, κάπου εκεί κοντά, ήλθε στα ρουθούνια μου αναμεμειγμένη με τη μυρουδιά ψωμιού ψημένου στα ξύλα. Το ψωμί, η ελιά... Αν μου έφερνε ο αέρας και λίγο από τον ιδρώτα που χυνόταν για χάρη τους, ίσως περνούσε απ' τους πόρους στο δέρμα μου το πνεύμα του τόπου. Ήταν ένα πνεύμα ανασκουμπωμένο. Οπωσδήποτε εντελώς διαφορετικό από το δικό μου. Μου άρεσε όμως έτσι αφύ που ήταν, το είχα ανάγκη να έλθει κάτι τέτοιο απέξω και να με αμφισβητήσει στα ίσια. Με επιτιμούσαν με τον τρόπο τους εκείνα τα χέρια που δεν σταματούσαν να συλλέγουν τις γυαλιστερές πρασινωπές και μαύρες μπί-

λιες, που οδηγούσαν τρακτέρ και κάρρα, που έσκαβαν, μόνταραν ποτιστικούς σωλήνες, φούρνιζαν ψωμί και πρόσφορα, ψέκαζαν μπουστάνια ή έπλεναν μέσα στις κουζίνες τους κανάτια και χύτρες.

Τις επόμενες μέρες εγκατέλειπα όλο και συχνότερα το σπίτι. Από εκείνη τη νοτισμένη γη και τον οικισμό τον κτισμένο πάνω της έρχονταν προς το μέρος μου κελεύσματα στα οποία ανταποκρινόμουν αμέσως. Η γη και οι άνθρωποι που τη δούλευαν με καλούσαν να τους πλησιάσω, όπως δεν είχα κάνει ποτέ έως τώρα. Ετοιμαζόμουν στα γρήγορα το πρωί και έφευγα. Τη μελέτη την άφηνα για το βράδυ. Προτού έλθω σε τούτο το μέρος, είχα σχεδιάσει να μείνω αρκετά με τις σκέψεις μου, εγώ κι εκείνες, μέσα σε μια ησυχία που θα τη διέκοπταν μόνο οι φυσικοί ήχοι της εξοχής. Η στέρηση μιας τέτοιας απομόνωσης μου είχε στοιχίσει πολύ. Ήλπιζα ότι η περισυλλογή θα μου άνοιγε κάποιους δρόμους τους οποίους δεν με είχαν αφήσει να βρω οι περισπασμοί της πόλης. Δεν έγινε αυτό. Ενέδωσα, αντίθετα, στη διέγερση που μου προκάλεσε εκείνος ο αναβρασμός τριγύρω μου, απ' όπου φαινόταν να λείπει ο «βρασμός ψυχής». Ήταν ο αδήριτος μόχθος. Το θέαμά του σαν να αντικατοπτρίστηκε μέσα μου – δεν μπορώ να το εξηγήσω διαφορετικά. Ήλθε για να ταρακουνήσει τη νωθρότητά μου και να μου πει πως ίσως κάτω απ' αυτό το στρώμα της αδράνειας όπου είχα οριζοντιωθεί τελευταία να υπήρχε μια διάθεση διαφορετική, που πνιγόταν και δεν τολμούσε να εκδηλωθεί. Ο ιδρώτας των άλλων με έκρινε. Ξεσκέπαζε τη

θλίψη μου και αποκάλυπτε τη ραθυμία μου, ξεσκεπά-
ζε τη ραθυμία και αποκάλυπτε τον φόβο μου ότι, εάν
επιχειρούσα κάτι που το ήθελα, το πιθανότερο ήταν να
μην το πετύχω με την πρώτη – οπότε θα 'πρεπε να
προσπαθήσω πάλι, πράγμα επίπονο, που επανέφερε τη
ραθυμία στην επιφάνεια.

Το βράδυ μέσα στο σπίτι ξανάρχονταν στον νου μου
οι εικόνες της μέρας. Σε όλες τους υπήρχαν χέρια που
παιδεύονταν με κάτι: ένα υλικό, μια μορφή ύλης τούς
αντιστεκόταν, κι εκείνα επέμεναν. Αγώνες των χεριών.
Είχα παρατηρήσει με δέος αυτή την πάλη. Εκτιμού-
σα τα αποτελέσματά της, παραδεχόμουν την αναγκαιό-
τητά της, από την άλλη όμως δεν έπαυε να αντιπρο-
σωπεύει για μένα ένα είδος ποινής: την πιο αρχέγονη
απ' όλες. Βραχίονες που σκληραίνουν, πλάτες που γέρ-
νουν κάτω από βάρη, χέρια που αδράχνουν, κοπανάνε,
τραβάνε. Δεν είχε αλλάξει και πολύ, από τότε που
ήμουν μικρός, η εντύπωσή μου πως αυτή η πλευρά
της ζωής εξαγόραζε, αν όχι οπωσδήποτε το πρώτο
αμάρτημα, έτσι όπως το περιγράφει η Βίβλος, πάντως
την αδυναμία του ανθρώπου να ανέλθει στο ύψος του
πιο ανθρωπίνου που έχει: την πολυτέλεια να διαλογί-
ζεται τον κόσμο τον οποίο κατοικεί. Το ανθρώπινο πλά-
σμα εξακολουθεί να αγκομαχεί στη δουλειά του επει-
δή προδίδει διαρκώς το πνεύμα του. Δεν ήταν έξω απ'
το βεληνεκές του να εποπτεύει, να διαισθάνεται, να
φαντάζεται. Τα υποβάθμιζε όλα αυτά κι έτσι μπήκε
μόνο του στο κάτεργο.

Αν πάντως έχει πέσει κάποια κατάρρα πάνω στη σω-

ματική εργασία, δεν πρέπει να έχει θεϊκή προέλευση. Όποιοι διατείνονται το αντίθετο υποπίπτουν στην πλάνη που οφείλεται στη σύγχυση εργασίας και μόχθου. Τι λένε οι Γραφές; Ότι αρχικά ανατέθηκε στους πρωτόπλαστους η φύλαξη του Παραδείσου και η καλλιέργεια των κήπων του. Σαφώς καθορισμένα τα δύο πρώτα καθήκοντα: συνεπάγονται καταβολή προσπάθειας και εκμάθηση κανόνων, αλλιώς δεν θα ήταν παρά ένας περίπατος κάτω από αλέες και δίπλα σε παρτέρια μ' εξαίσια άνθη. Η φρούρηση και η κηπουρική ήταν έργα που προορίζονταν για τον άνθρωπο, ήταν σύμφωνα με τη φύση του και την ευτυχία του. Τα στερήθηκε και τα δύο μετά την έξωσή του. Τότε ήταν που ήλθε η ειρική του εξαναγκασμού. Την αρμύρα πάνω στο ψωμί του και τον κάματο στα μέλη του τα έφερε ο μόχθος που έπρεπε στο εξής να καταβληθεί. Αν δεν είχε εκπέσει ο άνθρωπος, θα εργαζόταν, όπως του είχε οριστεί, αλλά την ενέργεια που θα έδινε δεν θα την ένιωθε σαν αγγαρεία.

Αυτά σκεφτόμουν. Έφευγα από την προκατακλυσμαία εποχή, έμπαινα στην ιστορία, στεκόμουν στην προσωπική εμπειρία μέχρι να μπορέσω να ξεχωρίσω μεταξύ τους τη δουλειά του σώματος από εκείνη των χεριών. Το σώμα είναι για να παράγει ό,τι αναγκαίο για να ζούμε: τα χέρια ό,τι επιθυμητό για να στεγάζουν τη ζωή. Το σώμα δίνει το φαί, το χέρι παρέχει το πιάτο. Εγώ είχα και από το ένα και από το άλλο, παρόλο που βρισκόμουν έξω από το σώμα μου και τα χέρια μου ήταν αδειανά. Δεν έσπερνα, δεν φύτευα, δεν

κατασκεύαζα το παραμικρό. Υπήρχα..., ναι, αυτό θα μπορούσε κάποιος να μου το πει· ειρωνικά όμως, γιατί έτσι θα ταίριαζε καλύτερα. Άλλωστε, ο ίδιος μόνον σαν ειρωνεία δεχόμουν το γεγονός ότι αισθανόμουν αλλά δεν ενεργούσα. Τέλος πάντων, η απουσία του μόχθου στη ζωή μου μου είχε κοστίσει πολύ παραπάνω απ' όσο νόμιζα.

Εκείνες τις βραδιές καταστάλαζαν μέσα μου μερικά διδάγματα. Αντιλαμβανόμουν ότι όποιος κοπιάζει με το σώμα του θα πρέπει να αποκτά μια πολύτιμη αίσθηση βεβαιότητας, ανεξάρτητα από οτιδήποτε άλλο. Δεν εννοώ, φυσικά, τη δουλειά που εξουθενώνει. Ο είλωτας είναι πέρα από βεβαιότητες και αβεβαιότητες, τραβάει απλώς το κουπί, διαφορετικά θα τον ρίξουν στη θάλασσα. Για άλλο πράγμα μιλώ. Αναφέρομαι σ' εκείνους που αποκομίζουν από το σώμα τους καθώς δουλεύει μια σιγουριά σχετικά με τους μυώνες και τα νεύρα τους. Ξέρουν να εκτελούν αυτό που εκτέλεσαν κι άλλες φορές· γνωρίζουν σε ποιες δόσεις θα διοχετεύσουν τις δυνάμεις τους στο έργο, πόσα διαλείμματα θα κάνουν, ποια είναι η αντοχή τους σε περίπτωση που θα χρειαζόταν επιτάχυνση ή μεγαλύτερη ένταση της προσπάθειας. Να είναι κανείς κύριος των μπράτσων του και της σπονδυλικής του στήλης είναι μια ευτυχία που δεν την είχα γνωρίσει, εκτός από τα παιδικά μου χρόνια, με τους όρους του παιχνιδιού τότε. Νοσταλγούσα εκείνη την αυτάρκεια. Την έχουν αυτοί που πιλατεύουν μια πέτρα ή ένα ξύλο μέχρι να θέσουν υπό τον έλεγχό τους την ανόργανη φύση. Στο μεταξύ το κορμί

